

שיטת ר' יוחנן בסוגיית הוצאה:

ראשי פרקים

1. פתיחה
2. סקירת מימרותיו של ר' יוחנן
3. מקורות תנאיים
 - א. המשנה
 - ב. הברייתא בירושלמי
 - ג. משניות פרק יא
 - ד. שיטת רב חלקיה בר טובי
4. ר' יוחנן כמחדש דין ההנחה סוגיית "קידם וקלטה"
5. שיטת ר' יוחנן בלימוד הפסוקים
6. ההבדלים בין המסורות השונות בדברי ר' יוחנן
7. הצורך בעקירה על פי ר' יוחנן
 - א. המחלוקת בירושלמי
 - ב. קלט גשמים מאויר מחיצות
 - ג. היה טעון אוכלין ומשקין
 - ד. שיטות קדומות
 - ה. המעביר חפצים מזווית לזווית
8. סיכום

1. פתיחה

מעיון בסוגיות הקשורות במלאכת הוצאה מתגלית לעינינו תמונה של שלושה שלבים המרכיבים יחד מלאכה זו: עקירה, העברה והנחה.

המשנה הראשונה במסכת שבת מתארת את החיובים האפשריים באיסור הוצאה. מהתבוננות במשנה נראה כי ברובד זה לא מתבצעת חלוקה זו לשלושה שלבים, והדבר היחיד בו אנו מבחינים הוא התייחסות אל ההעברה כמרכיב יחיד במלאכת ההוצאה.

הגמרא, לעומת זאת, בבואה לפרש את המשנה, מנתחת את פעולת ההוצאה כמכילה את כל שלושת השלבים שהזכרנו: עקירה, העברה והנחה. הגמרא רואה אותם כמרכזיים ומחייבים באופן מוחלט². יש לציין, שהגמרא רואה את הצורך ביסודות אלה כמובן מאליו, עד כדי כך שהיא מקשה מהם על המשנה ומתרצת קושיות אלו בצורה דחוקה.

דוגמה לדבר ניתן למצוא בסוגיית ד' על ד'³. שם, בכדי להסביר את דברי המשנה, העוסקת באדם המקבל חפץ בידו, מעמידה הגמרא הסבר דחוק, כי מדובר בננס או בעומד בגומא. הסבר זה, שוודאי אינו הדרך הפשוטה להסביר זאת, מעיד על הבדל משמעותי בין תפיסת האמוראים לתפיסת המשנה. הסבר זה מעמיד את המשנה על פי עקרונות הגמרא, שעקירה והנחה הינן

¹ תודה לרב יעקב גנק שעזר לנו רבות בכתיבת המאמר ועריכתו.

² דבר זה ניתן לראות בפירושו של רש"י על הגמרא (ג ע"א ד"ה ידו לא ניח), שם הוא כותב: "ואין דרך הוצאה בלא עקירה והנחה". רש"י כותב זאת, כך נראה, כהמשך למהלך הגמרא המבטא רעיון זה, גם אם בצורה פחות ברורה מניסוח זה של רש"י.

³ הרחבה בעניין סוגיה זו תובא בהמשך.

פעולות משמעותיות במלאכת ההוצאה ויש צורך בקיום מושלם שלהן על מנת להתחייב משום מלאכת הוצאה⁴.

נסה לברר את התהליך בו השתנתה התפיסה שהעלינו כתפיסת המשנה והורחבה לראיית הגמרא הכוללת מרכיבים נוספים, כמפורט לעיל.

בירור זה אינו מתיימר להיות מוחלט, מאחר והנקודה אותה אנו מנסים לברר מתפרסת על פני מקורות רבים ופרשנותם כפי שהתהוותה במשך מספר דורות.

2. סקירת מימרותיו של ר' יוחנן

ר' יוחנן היה מראשוני האמוראים בארץ ישראל. בשל עובדה זו מהוות המימרות המיוחסות לו מקור חשוב לאמוראים המאוחרים יותר, ואכן אנו מוצאים פעמים רבות בהן מצוטט ר' יוחנן על ידי אמוראים אחרים⁵. אולם מעיון במימרות ניתן לראות כי ישנן מסורות שונות בדברים אלו בין הבבלי לירושלמי ואף בין שני אמוראים המופיעים בסוגיה אחת. להלן פירוט המימרות של ר' יוחנן המתייחסות אל מלאכת ההוצאה, כפי שמובאות בבבלי ובירושלמי⁶.

סוגיות הירושלמי

סוגיות הבבלי

	<p>(1) "אמר רבא: ידו של אדם חשובה לו כארבעה על ארבעה. וכן, כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: ידו של אדם חשובה לו כארבעה על ארבעה.</p> <p>אמר רבי אבין אמר רבי אילעאי אמר רבי יוחנן: זרק חפץ ונח בתוך ידו של חברו - חייב" (ה ע"א)</p>
<p>(2) "ר' יוחנן בעי, היה עומד ברשות הרבים וזרק וקידם וקלטה מהו?" (פ"א ה"א)</p>	<p>(2) "אמר ר' אבין אמר ר' אילעאי אמר ר' יוחנן: עמד במקומו וקיבל - חייב, עקר ממקומו וקיבל - פטור... בעי ר' יוחנן: זרק חפץ ונעקר הוא ממקומו וחזר וקיבלו, מהו? (ה ע"א)</p>
<p>(3) "אמר ר' יוחנן: היה עומד ברשות הרבים וקלט גשמים מאויר מחיצות והוציא - חייב" (פ"א ה"א)</p>	<p>(3) "אמר ר' אבין אמר ר' יוחנן: הכניס ידו לתוך חצר חברו, וקיבל מי גשמים והוציא - חייב" (ה ע"א)</p>

⁴ הכוונה היא לכך שנוסף לדגשים המגדירים העברה מושלמת, אנו מדגישים גם עקירה והנחה מושלמות. גגיעה באחד משלושת המרכיבים פוגעת במכלול השלם של מלאכת הוצאה.

⁵ בהמשך המאמר יוסבר כי בחלק מהמקרים אף מובאים דברים ומוסברים על ידי האמוראים לאו דווקא על פי הטעם המקורי שעמד בפני ר' יוחנן באומרו דברים אלו.

⁶ המספור הוא לפי סדר ההופעה בבבלי ובירושלמי. סדר ההופעה בטבלה הוא על פי הקבלה לבבלי.

<p>(1) "ר' יוסי בשם ר' יוחנן: המוציא אינו חייב עד שיניח, ר' יעקב בר אדא בשם ר' יוחנן: עד שיטול ועד שיניח" (פי"א ה"א)</p>	<p>(4) "אמר רבי אבין אמר רבי אילעאי אמר רבי יוחנן: היה טעון אוכלים ומשקין וכנס ויוצא כל היום כולו - אינו חייב עד שיעמוד... הא אמרה רבי יוחנן חדא זימנא דאמר רב ספרא אמר רבי אמי אמר רבי יוחנן: המעביר חפצים מזוית לזוית⁷, ונמלך עליהן והוציאן - פטור, שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך! - אמוראי נינהו, מר אמר לה בהאי לישנא, ומר אמר לה בהאי לישנא" (ה ע"ב)</p>
<p>"הזורק ארבע אמות בכותל - למעלה מעשרה טפחים כזורק באויר, למטה מעשרה טפחים כזורק בארץ. הזורק בארץ ארבע אמות - חייב. זרק לתוך ארבע אמות ונתגלגל חוץ לארבע אמות - פטור. חוץ לארבע אמות ונתגלגל לתוך ארבע אמות - חייב" (משנה שבת י"א, ג)</p>	
<p>(4) "רבי חייה בשם רבי יוחנן תיפתר שהיתה דבילה שמינה והיא ניטוחה" (פי"א ה"ג)</p>	<p>(5) "...והוא לא נח? ואמר רבי יוחנן: בדבילה שמינה שנוי" (ז ע"ב)</p>
<p>(5) "אתא ר' חיזקיה ר' אבהו בשם ר' יוחנן: והיא בשנחה" (פי"א ה"ג)</p>	<p>(6) "והוא לא נח? אמר רבי יוחנן: והוא שנח על גבי משהו" (ק ע"א)</p>

3. מקורות תנאיים

א. המשנה

כדי להבין את החידוש שבדברי האמוראים כרקע לדיון בשיטתם, יש לראות תחילה את גישתה של המשנה.

כמקור ראשון נעיין במשנה הפותחת את מסכת שבת:

יציאות השבת שתיים שהן ארבע פנים ושתיים שהן ארבע כחוצין.

כיצד?

פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית או שנמל מתוכה והוציא - העני חייב ובעל הבית פטור.

פשט בעל הבית את ידו לחוצין ונתן לתוך ידו של עני או שנמל מתוכה והכניס - בעל הבית חייב והעני פטור.

הרישא במשנה זו מהווה, כנראה, את המקור התנאי הקדום ביותר לענייני ההוצאה⁸. במשנה זו נראה כי הפעולה המודגשת היא פעולת ה**הוצאה** (ההעברה) - "יציאות השבת". מעיון בשאר חלקי המשנה עולה כי לא מופיעה בה התייחסות אל עקירה או אל הנחה כיסודות מחייבים במלאכת הוצאה. דוגמה לכך ניתן לראות בעובדה שבמקרה בו פושט העני את ידו לפנים ונותן את החפץ אל תוך ידו של בעל הבית, המשנה כלל אינה מזכירה את עקירתו של העני. כך גם

⁷ גירסת הב"ח: "המפנה חפציו מזוית לזוית".

⁸ טענה זו, כי זהו המקור הקדום ביותר, מסתמכת על העובדה, שסגנון כגון זה של משנה המשתמשת במספרים להצגת הנושאים, הוא סגנון המיוחס בדרך כלל למשניות קדומות יותר. כמו כן, מיקומה של המשנה, התמוה בשל חוסר הקשר בינה לבין המשניות הסמוכות, ניתן להסבר על ידי הטענה שמשנה זו שובצה שם לא בגין תכנה אלא בשל קדמותה למשניות האחרות.

במקרה בו מתואר העני הנוטל מתוך ידו של בעל הבית, כלל לא מוזכרת ההנחה⁹. נראה כי במשנה היסוד המחייב באיסור הוצאה הוא עניין ההעברה בלבד¹⁰.

ב. הברייתא בירושלמי

בירושלמי במסכת בבא קמא מצאנו מקור תנאי נוסף בו נכתב כי אין צורך כלל בהנחה:

אמר ר' ינאי בר ישמעאל: רבי הושעיה תניתה כדעתיה, דתני: המוציא אף על פי שלא הניח – חייב, ודכוותה המוציא אף על פי שלא נטל להוציא – חייב, שאין התרייתו אלא בשעת הוצאתו.

(בבא קמא פ"ג ה"ד)

ברייתא זאת טוענת בפירוש כי למעשה כלל אין צורך בהנחה!

ג. משניות פרק יא

ראיה נוספת לעובדה שהמשנה אינה רואה את ההנחה כגורם מחייב היא המשנה השלישית בפרק י"א העוסקת ב**פעולות המחייבות בתוך מלאכת ההוצאה**:

הזורק ארבע אמות בכותל – למעלה מעשרה טפחים כזורק באויר, למטה מעשרה טפחים כזורק בארץ.

הזורק בארץ ארבע אמות – חייב.

זרק לתוך ארבע אמות ונתגלגל חוץ לארבע אמות – פטור, חוץ לארבע אמות ונתגלגל לתוך ארבע אמות – חייב.

הגמרא שם (שבת ק ע"א) שואלת לגבי הצורך בהנחה: "והא לא נח"י¹¹, ור' יוחנן, הרואה את ההנחה כאלמנט מחויב, מתרץ את הקושי על ידי הבאת אוקימתות ("דבילה שמינה", "והוא שנח").

ד. שיטת רב חלקיה בר טובי

בבבלי בדף צז ע"א אנו מוצאים את שיטת רב חלקיה בר טובי¹²:

דאמר רב חלקיה בר טובי: תוך שלשה – דברי הכל חייב, למעלה מעשרה – דברי הכל פטור, משלשה ועד עשרה – באנו למחלוקת רבי עקיבא ורבנן.

תניא נמי הכי: בתוך שלשה – דברי הכל חייב, למעלה מעשרה – אינו אלא משום שבות, ואם היו רשויות שלו – מותר. משלשה ועד עשרה – רבי עקיבא מחייב וחכמים פוטרין.

⁹ בשני המקרים מופיעים למעשה הלשונויות נתן/נטל, אולם הם אינם מופיעים בהקשר של הגדרת הנחה/עקיבה אלא כתיאור של פעולת ההעברה.

¹⁰ דוגמה נוספת לטענה זו ניתן לראות במשנה הבאה: "לא יצא החייט במחטו סמוך לחשכה שמא ישכח ויצא" (שבת פ"א מ"ג). אנו רואים כי המשנה לא הזכירה פעולת עקירה (למשל: שמא ישכח ויעקור) ואף לא פעולת הנחה, אלא ציינה כנקודה המחייבת באיסור רק את פעולת ההוצאה, כלומר: ההעברה.

¹¹ דבר שברוב התנאי כלל אינו בעייתי כיוון שבאמת אין צורך בהנחה.

¹² רב חלקיה בר טובי משמש כאן כמקור משמעותי בשל העובדה שבניגוד לשיטות האחרות המובאות כאן כמהוות את הרובד התנאי הוא אינו שייך לדור זה אלא לדור האמוראים.

ממימרא זו ניכר כי אף רב חלקיה בר טובי אינו רואה צורך בהנחה, שהרי הוא מחייב על מקרה בו החפץ נמצא בתוך שלושה טפחים מהקרקע¹³, וזאת אף על פי שמבחינה פסיקלית הוא איננו נח. מדבר זה ניכר שגם באמוראים קיים המשך לשיטה זו שהצגנו כשיטת המשנה.

4. ר' יוחנן כמחדש דין ההנחה

ר' יוחנן מופיע במימרות המובאות על ידי האמוראים כמי שמחשיב את ההנחה כדבר המרכזי וכגורם המחייב במלאכת ההוצאה. דבר זה ניתן לראות, למשל, בסוגיית הבבלי¹⁴:

אמר רבי יוחנן: היה טעון אוכלים ומשקין ונכנס ויוצא כל היום כולו - אינו חייב עד שיעמוד...

ובסוגיית הירושלמי המקביל לה:

ר' יוסי בשם ר' יוחנן: המוציא אינו חייב עד שיניח.

ראינו, אם כן, כי למרות הלשונויות השונים בתיאור הפעולה, הנקודה היוצרת את החיוב היא נקודת ההנחה (בשתי המסורות, זו של הבבלי וזו של הירושלמי)¹⁵.

אולם על אף זאת, נראה כי האמוראים המאוחרים, שעבורם היה הצורך בהנחה דבר מובן מאליו, ניסו למצוא חידוש במימרות של ר' יוחנן ולהעמיד אותן כמחשיבות את העקירה במרכז מלאכת הוצאה¹⁶.

כדוגמה קיצונית לכך ניתן לראות את פירוש הגמרא לדברי ר' יוחנן: "אמר רבי אבין אמר רבי אילעאי אמר רבי יוחנן: היה טעון אוכלים ומשקין ונכנס ויוצא כל היום כולו - אינו חייב עד שיעמוד...". בפירוש מימרא זו ניתן להציע שני הסברים. האחד, פשוט מבחינה לשונית, לומר כי כוונת המימרא היא שהאדם אינו מתחייב עד הרגע בו הוא מבצע עמידה במקומו, ועמידה זו מהווה מעין פעולת הנחה¹⁷. כאמור, לשיטתו של ר' יוחנן, אף דבר זה מהווה חידוש גדול. הוא מחדש שעל האדם לעמוד בכדי שיתחייב על ההעברה אותה ביצע. עד לרגע העמידה הרי הוא מבצע רק את פעולת ההעברה, ומאחר וטרם ביצע פעולת ההנחה, אינו מתחייב בגין ההוצאה שעשה. כל זאת, כאמור, על פי הדרך בה הסברנו את כוונת ר' יוחנן בדבריו.

אולם בהסבר הבבלי לסוגיה זו אנו מוצאים דבר הפוך!

...מאי קא משמע לן - שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך? הא אמרה רבי יוחנן חדא זימנא! דאמר רב ספרא אמר רבי אמי אמר רבי יוחנן: המעביר הפצים מזוית לזוית, ונמלך

¹³ "שלושה טפחים" - מושג זה מופיע בסוגיות אלו כשיעור המידה בה אנו רואים את הדבר 'לבד' ולמעשה הופכים על ידו שלושת הטפחים הסמוכים לקרקע להיות כקרקע.

¹⁴ סוגיה זו מובאת בטבלה כמקור מספר (4).

¹⁵ עניין ההבדל בין המסורות יוסבר בהמשך.

¹⁶ כדי לפשט את האמור לעיל ננסה לנסחו בצורה פשוטה יותר. האמוראים המאוחרים יותר בגמרא קיבלו מרבתייהם את המסורת שהנחה היא מרכיב מחייב במלאכת ההוצאה. כאשר הם באו לפרש את דברי ר' יוחנן, ניסו למצוא 'חידוש' בדבריו. טענתנו היא כי חידוש זה היה כבר בעובדה שהוא חידש את דין ההנחה. אולם האמוראים לא יכלו לראות את פני הדברים כך בשל המסורת שהיו רגילים לה, וזהו שהביאם להציג את ר' יוחנן כמחדש העקירה אפילו אם נאלצו לבצע אוקימתות לצורך העניין.

¹⁷ כנראה בשל העובדה שכאשר האדם עומד, אף המטען אשר עליו נעצר, וניתן לראות בפעולה זו מעין פעולת הנחה של המטען.

עליהן והוציאן - פטור, שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך! - אמוראי נינהו, מר אמר לה בהאי לישנא, ומר אמר לה בהאי לישנא.

הגמרא מסבירה כי המילה "יעמוד" מתייחסת אל העמידה שלפני מעבר הרשות, אל העמידה שמהווה פעולת עקירה¹⁸. למעשה, אין אנו מוצאים כלל בהתייחסות הבבלי לסוגיה זו דיון כלשהו המתייחס אל פעולת ההנחה במקרה כזה. מתוך כך מובנים, הצורך של הבבלי לפרש את דברי ר' יוחנן באוקימתות, והעובדה שהגמרא נדחת בכדי להסביר את ר' יוחנן כמי שטוען שיש צורך ב"עקירה משעה ראשונה לכך".

סוגיית "קידם וקלטה"¹⁹

בירושלמי מצאנו שאלה המופיעה בשם ר' יוחנן:

ר' יוחנן בעי: היה עומד ברשות הרבים וזרק וקידם וקלטה מהו?

(פ"א ה"א)

דבר דומה מופיע גם בבבלי:

...בעי ר' יוחנן: זרק חפץ ונעקר הוא ממקומו וחזר וקיבלו, מהו?

(ה ע"א)

מהמימרא המקורית של ר' יוחנן, גם באופן בו היא מובאת בבבלי, ניתן לראות שהשאלה בה הוא מסתפק הינה האם הנחה זו היא הנחה מספיק טובה. דהיינו, ר' יוחנן, המחייב הימצאות של פעולת הנחה - וממילא מעבר ליעד חדש, שואל על המקרה המובא האם אכן מתרחשת פעולה כזאת, שהרי החפץ נשאר בידו של אותו האדם.

דבר זה מעלה תמיהה לגבי דרך הפירוש שמציע הבבלי: "אמר רב אדא בר אהבה: שני כחות באדם אחד קא מבעיא ליה. שני כחות באדם אחד - כאדם אחד דמי, וחייב, או דילמא כשני בני אדם דמי, ופטור? - תיקו"²⁰, שכן זוהי כלל לא הדרך הפשוטה להסביר את שאלתו של ר' יוחנן!

ראינו, אם כן, כי גם בסוגיה זו ההסבר של הבבלי אינו הדרך הפשוטה להסביר את דברי ר' יוחנן. הבבלי עושה זאת, כנראה, בשל העובדה שהוא רואה את ההנחה כדבר מובן מאליו ומחפש חידוש בתחום אחר.

הוכחה נוספת לדבר זה ניתן לראות מכך שהירושלמי מסביר את דברי ר' יוחנן דווקא כעוסקים בחוטף²¹, ובהמשך שם מוסבר כי כל מה שנאמר עוסק דווקא בזורק בימין וקולט בימין אך הזורק בימין וקולט בשמאל חייב²². נראה כי הסיבה לכך היא עובדת היות הדבר הנחה

¹⁸ העובדה שהגמרא משתמשת באוקימתא מהווה אף היא חיזוק לאמור לעיל כי הגמרא מגיעה לאוקימתות בהסבירה את דברי ר' יוחנן עקב ראייתה את דבריו כמובנים מאליהם.

¹⁹ מקור מסי' (2) בטבלה.

²⁰ הסבר העמדה זו של הגמרא הוא כי יש ניסיון לחלק בין שני אפשרויות לראות את האירוע, האם הגדרת הפעולה כשני כוחות שונים הפועלים הופכת אותה להיות פעולה הנעשית **כביכול** על ידי שני בני אדם או שאין בכך ההעמדה לשנות את הראיה של האדם כפועל יחיד.

²¹ הסיבה שהחייב דווקא על חוטף [חוטף=תופס חפץ בדרך אקטיבית] היא, שבכל מקרה אחר, אנו מגיעים אל המצב המוכר מהמשנה של בעל הבית הנותן לתוך ידו של העני כשידו של זה פשוטה החוצה.

איכותית יותר²³. אם כן, נראה כיוון ההסבר של הירושלמי כנאמן יותר לשיטת ר' יוחנן המקורית. נזכיר, שר' יוחנן הוא אמורא ארץ-ישראלי.

5. שיטת ר' יוחנן בלימוד הפסוקים

כדי להבין את המקור לשיטת ר' יוחנן יש לראות מהיכן הוא לומד את החיוב במלאכת הוצאה. בבבלי מובא:

הוצאה גופה היכא כתיבא? – אמר רבי יוחנן²⁴: דאמר קרא "ויצו משה ויעבירו קול במחנה". משה היכן הוה יתיב – במחנה לוייה, ומחנה לוייה רשות הרבים הוא, וקאמר להו לישראל: לא תפיקו ותיתו מרשות היחיד דידכו לרשות הרבים.

(צו ע"ב)

ר' יוחנן מובא בגמרא כמי שלומד את איסור הוצאה מהפסוק "ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואישה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא" (שמות ל"ו, ו). ר' יוחנן דורש דווקא פסוק שבו יש הבאת דבר אל יעדו (התרומות ⇐ מחנה לוייה). הדבר מתאים לחידושו של ר' יוחנן שבהדגישו את פעולת ההנחה כמחייבת הוא למעשה דורש את הבאת הדבר ליעדו²⁵.

6. ההבדלים בין המסורות השונות בדברי ר' יוחנן

בתוך מימרותיו של ר' יוחנן אנו מוצאים מסורות שונות המבטאות רעיונות דומים. ננסה לברר את משמעות השינויים על פי האמור לעיל.

בפעם הראשונה שמופיע עניין ההנחה הלשון היא 'נח' (זרק חפץ ונח'). לשון זו אנו מוצאים גם בסוגיות האחרונות הקשורות לעניין (דף ק ע"א בבבלי ופ"א הי"ג בירושלמי). בסוגיית 'היה טעון אוכלין ומשקיין המופיעה בבבלי ובסוגיה המקבילה בירושלמי אנו מוצאים חילוק בין הלשונות המתארות את פעולת ההנחה. בבבלי הלשון היא 'עד שיעמוד' ואילו בירושלמי הלשון היא 'עד שיניח'. את ההבדל הלשוני ניתן אולי להסביר על ידי חילוק בין הבבלי, המתייחס בדבריו אל ה'אדם העומד', לבין הירושלמי שבדבריו יש התייחסות אל ה'חפץ הנח'. גם בנקודה זו ניתן לראות את העובדה המצויינת לעיל, כי הירושלמי בהסבירו את מימרותיו של ר' יוחנן נאמן יותר למשמעותן המקורית. הירושלמי מדגיש את החפץ, בדומה לשיטתו של ר' יוחנן שרואה במלאכת הוצאה את נקודת הבאת החפץ ליעדו כיסוד המחייב במלאכה.

ניתן להסביר בעניין החילוק 'יעמוד-יניח' גם הסבר פשוט יותר. 'יניח' עוסק במקרה בו החפץ נישא בידו ודרך הפעולה המתבקשת היא הנחה. ואולם במקרה שהחפץ נמצא על גופו ('היה

²² מטרת הפעולה היא הבאת החפץ ליעדו, ונראה בגמרא כי חפץ שנשאר באותה יד בה היה לפני זריקתו לא הובא ליעדו, וזו הסיבה שמתייחסים לתפיסה כזו כפעולה גרועה יותר (שיטת הרי"ח בבבלי ד"ה בעי ר' יוחנן).

²³ הגמרא מנסה להסביר כי המימרא של ר' יוחנן עוסקת בהנחה ולצורך כך היא מעמידה את הדברים בנייה הנחה - חוטף וכן זורק וקולט באותה היד. הדבר בולט על רקע פרשנות חכמי הבבלי לאותן סוגיות, המייחסים את המימרא אל נושאים שעניינם עקירה - ענייני כוחות באדם הזורק.

²⁴ במקור המקביל בירושלמי מופיע ציטוט זה כדבריו של ר' יונתן, ואולם על פי הירושלמי המקביל בשבועות פ"א ה"א וגם ע"פ הגירסה בבבלי (המצוטטת לעיל) מדובר בר' יוחנן.

²⁵ בגמרא הוצעו הצעות שונות לפסוק שישמש כמקור ללימוד ההוצאה (כגון "אל יצא איש ממקומו" בשמות ט"ז, כט, עיין ערוכין יז ע"ב ובתוס' שם ד"ה לאו), והדגשתנו כאן נובעת מהעובדה שר' יוחנן דורש דווקא פסוק זה.

טעון') הרי הפעולה המתבקשת היא פעולת עמידה של כל הגוף וממילא גם של החפץ הנישא עליו. חילוק זה מופיע בדברי רש"י (ג ע"א): "ידו לא ניחח - הלכך: כי הוציאה - לא עקר מידי, ואין דרך הוצאה בלא עקירה והנחה. גופו ניחח - על גבי קרקע, והוא עקירה".

ד. הצורך בעקירה על פי ר' יוחנן

א. המחלוקת בירושלמי

הירושלמי מביא שתי מסורות בדברי ר' יוחנן:

ר' יוסי בשם ר' יוחנן: המוציא אינו חייב עד שיניח.
ר' יעקב בר אדא בשם ר' יוחנן: עד שיטול ועד שיניח.

(פ"א ה"א)

לדעה אחת, אינו חייב עד שיניח, ולדעה השנייה אינו חייב עד שיטול ויניח²⁶. אולם מדברי ר' יוחנן במקומות אחרים ניתן להכריע שר' יוחנן כלל אינו דורש עקירה! להלן נסקור מספר ראיות לטענה זו.

ב. קלט גשמים מאויר מחיצות

ראיה ראשונה לכך ניתן לראות בסוגיית 'קלט גשמים מאויר מחיצות'²⁷. בבבלי בסוגיה זו אנו מוצאים:

אמר רבי אבין אמר רבי יוחנן: הכנים ידו לתוך חצר חבירו, וקיבל מי גשמים והוציא - חייב.

הבבלי בהסבירו את דברי ר' יוחנן מציג אוקימתות ומסביר את הדברים כעוסקים תחילה בכותל משופע ולבסוף במים על גבי גומא. שתי הצגות אלו רחוקות מלהוות את פשט הדברים, שוודאי מתייחס לאדם שפושט ידו ומקבל אל תוכה ממש את מי הגשמים בלא צורך כלל בעקירה²⁸.

האמוראים (המאוחרים יותר), המצריכים עקירה, מתקשים בהבנת המימרא, ומתריצים את התירוצים הני"ל. אולם, פשט דברי ר' יוחנן הוא שאין צורך בעקירה וזוהי למעשה הסיבה שהוא מחייב.

כך גם בירושלמי המקביל:

אמר רבי יוחנן: היה עומד ברשות הרבים וקלט גשמים מאויר מחיצות והוציא חייב.

בירושלמי מוסבר הדבר כפשוטו, שמדובר באדם המקבל גשם בידו והוציא את המים אל הרשות האחרת בעודם בידו. דבר זה מתאים לשיטה שהצגנו לעיל, כי הירושלמי נאמן יותר לשיטתו המקורית של ר' יוחנן.

²⁶ ר' יעקב בר אדא מצטט את דברי ר' יוחנן "עד שיטול ועד שיניח", אך יש לציין שהוא מדבר על נטילה ולא על עקירה פורמלית.

²⁷ מסי (3) בטבלה.

²⁸ בירושלמי, מוסבר הדבר כפשוטו, שמדובר באדם המקבל גשם בידו והוציא את המים אל הרשות האחרת בעודם בידו, דבר זה מתאים לשיטה שהצגנו לעיל, כי הירושלמי נאמן יותר לשיטתו המקורית של ר' יוחנן.

ג. היה טעון אוכלין ומשקין

מובא בבבלי²⁹:

אמר רבי יוחנן: היה טעון אוכלים ומשקין ונכנס ויוצא כל היום כולו – אינו חייב עד שיעמוד.

ר' יוחנן מחייב במקרה כזה משום הוצאה, למרות שכלל לא התבצעה כאן עקירה, שהרי מדובר על מי שהיה טעון, הפועל מופיע בצורת סביל. בסוגיה זו ניתן לראות גם שר' יוחנן אינו מציין 'עד שיעמוד ברשות השניה' אלא סותם 'עד שיעמוד'. ייתכן שכוונתו בכך לומר שאפילו אם העמידה הסופית הינה באותה רשות (לאחר מעבר רשות וחזרה למקום המקורי), עדיין יהא חייב, אף על פי שלא הייתה עקירה ברשות השניה אליה עבר.

ד. שיטות קודמות

בדף ג ע"א בבבלי אנו מוצאים שיח בין רב לרב³⁰:

בעי מיניה רב מרבי: הטעינו חברו אוכלין ומשקין והוציאן לחוץ מהו?³¹ ...
אמר ליה: חייב, ואינו דומה לידו.

(ג ע"א)

מימרא נוספת בשם רבי מצאנו בירושלמי:

תני, רבי פוטר עד שעה שתנוח.

(פ"א ה"א)

על פי מקורות אלו נראה כי גם רבי סובר שאין צורך בעקירה אך יש צורך בהנחה. אפשר אם כן לומר, שר' יוחנן המשיך את שיטתו של רבי, אך הרחבותיו של ר' יוחנן לדין זה כפי שהובאו בסדרת המימרות הן שהובאו בתלמודים כמייצגות שיטה זו.

ה. המעביר חפצים מזווית לזווית

על טענה זו שהעלינו, כי כל דברי ר' יוחנן מתייחסים למעשה אל דין הנחה, ניתן לכאורה להקשות ממימרא נוספת של ר' יוחנן:

המעביר חפצים מזווית לזווית, ונמלך עליהן והוציאן – פטור, שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך.

(ה ע"ב)

על פניו מימרא זו סותרת את טענתנו בדבר היות ר' יוחנן מחדש דין ההנחה שאינו רואה את העקירה כדבר בעל משמעות מחייבת במלאכת ההוצאה. ננסה לענות בשתי דרכים על בעיה זו.

²⁹ מקור (4) בטבלה.

³⁰ דיון זה מובא אף בירושלמי פ"א ה"א.

³¹ בגמרא מופיע כאן: "עקירת גופו כעקירת חפץ ממקומו דמי - ומיחייב, או דילמא לאו?". נראה כי קטע זה הינו תוספת מאוחרת עקב העובדה שהוא אינו מופיע בירושלמי וכן עקב העובדה שהוא מהווה למעשה הרחבה והסבר לשאלה הבסיסית המופיעה לפניו, אך לא חלק אינטגרלי ממנה.

א. ייתכן ומימרא זו אינה דין המתייחס אל מלאכת הוצאה אלא מתייחסת לדין מלאכת מחשבת³². דהיינו, שר' יוחנן אכן אינו מצריך עקירה, אולם כאשר ישנה פעולת עקירה הוא מחייב שהיא תהיה עקירה בעלת כוונה לביצוע פעולה אסורה. למעשה, על פי הסבר זה היא כלל אינה אמירה עקרונית בעניין חשיבות העקירה, שכן באה לחדש דבר אחר.

ב. מימרא זו המובאת בשם ר' יוחנן זהה למימרא שמובאת בירושלמי (פ"א ה"א) בשם ר' זעירא: "רבי זעירא בעי: עד שיטול על מנת להניח, נטל לאכול ונמלך להניח לא הוה חייב". את הציטוט מהירושלמי אפשר לנסות להסביר עקב הלשון 'בעי' והכפילות במימרא - כשיח בין ר' זעירא לרבו, ר' יוחנן. ר' זעירא שואל האם יש צורך בנטילה על מנת להניח? ותשובת ר' יוחנן היא "נטל לאכול ונמלך להניח לא הוה חייב". הצגה זו של הדברים יכולה לקבל חיזוק מהעובדה שר' זעירא מובא בירושלמי בהמשך לדברי ר' יוסי ור' יעקב בר אדא המביאים שניהם ציטוטים של ר' יוחנן ע"פ המסורות שהיו בידם³³, וגם מהעובדה שבבבלי מובאת מימרא דומה בשם ר' יוחנן. לאור האמור ניתן טעון כי הציטוט המובא בבבלי בשם ר' יוחנן אינו אמירה עקרונית שלו כמו סדרת האמירות שהבאנו לעיל אלא תשובה מקומית הקשורה אל הדין המובא בירושלמי בין ר' יוחנן לר' זעירא.

8. סיכום

הצגנו את סדרת המימרות של ר' יוחנן העוסקות בדין הוצאה, כפי הופעתן בבבלי ובירושלמי.

מניתוח עצמאי של כל מימרא ומימרא, ללא פירושים של חכמי הגמרא המאוחרים יותר, העלינו כי בכל המימרות של ר' יוחנן התייחסותו היא אל ההנחה באופן דומיננטי לכל אורך העיסוק במלאכת הוצאה. כמעט ולא מצאנו התייחסות של ר' יוחנן לצד העקירה שבמלאכה. במקומות הבודדים שאכן היתה התייחסות כזאת ניסינו להסבירה כמתייחסת אף היא להנחה או כמתייחסת לנושא אחר.

בניסיון להבין את התופעה החוזרת על עצמה של חוסר התיאום בין מימרותיו של ר' יוחנן לפירושה של הגמרא, טענו כי ר' יוחנן, שהיה מוקדם מאוד יחסית לשאר האמוראים המוזכרים בסוגיות אלו (דור II), חידש דבר, שאכן בזמנו היה טעון חידוש: הנחה מהווה גורם חשוב ומחייב במלאכת הוצאה.

החכמים שפירשו מימרות אלו דורות רבים אחרי כן ראו את ההנחה כאקסיומה שאין שום צורך להתמודד איתה, ועקב כך הסבירו את החידוש שבאמירות אלו בנקודת העקירה, ובהתאם להקשר שבו עסקו.

מצאנו עוד הבדל בולט בין פרשנות חכמי הירושלמי לבין פרשנות חכמי הבבלי למימרות שחלקן אף מקבילות לחלוטין. ניסינו לתלות חילוק זה בעובדה שר' יוחנן הוא מחכמי ארץ ישראל והירושלמי היה עבורו ימגרש ביתי שבו הוסברו דבריו בדרך נאמנה יותר לשיטתו שהיתה מוכרת יותר בבית מדרש זה.

³² דין מלאכת מחשבת עוסק בעניינים רבים הנוגעים למלאכות שבת. לענייננו אנו משתמשים בדין המתייחס לאדם המבצע את הפעולה ללא כוונה לבצע מלאכה אסורה אלא לבצע דבר אחר. בגמרא מצאנו מספר מקומות בהם דין זה היווה סיבה לפטור, להלן דוגמה אחת לדבר: "הצד חלוזן והפוצעו - אינו חייב אלא אחת, רבי יהודה אומר: חייב שתיים. שהיה רבי יהודה אומר: פציעה - בכלל דישה. אמרו לו: אין פציעה בכלל דישה. אמר רבא: מאי טעמא דרבנן - קסברי: אין דישה אלא לגדולי קרקע. וליחייב נמי משום נטילת נשמה! אמר רבי יוחנן: שפצעו מת. רבא אמר: אפילו תימא שפצעו חי, מתעסק הוא אצל נטילת נשמה" (עה ע"א). רש"י מסביר על אתר: "מתעסק הוא אצל נטילת נשמה - כלומר: לגבי נטילת נשמה הוה מתעסק בדבר אחר, ולא הוה מלאכת מחשבת, שאינו מתכוין שימות".

³³ ואכן, מיד לאחר הבאת דברי ר' זעירא, הגמרא מתחילה לדון בדעת ר' יוסי, הדעה הראשונה!